

ПОЛОВА СПЕЦИФИКА И ВЪЗРАСТОВА ДИНАМИКА НА ЮНОШЕСКАТА САМООЦЕНКА ПРИ ДВА НАЧИНА ЗА НЕЙНОТО ОПЕРАЦИОНАЛИЗИРАНЕ

Ирина Георгиева

In this article is presented an examination of the general self-evaluation of adolescents in high school. The study is based on two different approaches typical for the examination of general self-evaluation: first, general evaluative assertions for one's own personality; second, summing up all the self-evaluations of particular characteristics of the individual.

I identify three factors or dimensions of self-evaluation – personal effectiveness, social purposefulness and ethics of the subject, and further, examine to what extent they interact with sex and age have on the level of general self-evaluation and its dimensions. The results empirically confirm the thesis that the methods used here cover particular sides of the phenomenon general self-evaluation. I found out that the dimension social purposefulness mostly relates to the phenomenon of general self-evaluation of personality.

Концепцията за самооценката е предмет на редица теоретични и експериментални изследвания в областта на психологията. Повишеният изследователски интерес към нея се дължи на множество данни, показващи, че представите, които имаме за нашите умения и способности са свързани с важни личностни и социални последици. Самооценката се асоциира с множество важни психологични феномени както позитивни, така и негативни. Тя има важно значение за психичното здраве на индивида, особено през юношеството. Високата самооценка е свързана с продуктивни копинг-стратегии и умения за противопоставяне срещу натиска от връстниците, повишена мотивация и позитивно емоционално състояние на личността. Ниската самооценка се нарежда сред най-силните предиктори на емоционални и поведенчески проблеми през юношеството като тревожност, суицидно поведение, хронични разстройства, делинквентност и депресия.

Най-общо можем да дефинираме самооценката като съждение на личността за собствената ѝ ценност, изразено в нагласата на индивида към себе си (Savin-Williams, & Jaquish, 1981). Концепцията на М. Розенберг за общата самооценка е една от най-често приеманите дефиниции за самооценката в психологичната литература: „оценката, която индивидът прави и обикновено поддържа по отношение на себе си; тя изразява нагласа на одобрение или неодобрение“ (цит. по Savin-Williams, 1981, p. 325). Купърсмит дава още по-диференцирано определение — самооценка е степента, до която индивидът счита себе си за „способен, значим, успешен и ценен“ (Yelsma, & Yelsma, 1998, p. 432).

През юношеството се развиват когнитивните, интелектуални и емоционални аспекти на личността, което е фактор, благоприятстващ изследването на нейната самооценка. На тази възраст индивидът вече може да извършва диференциация на Аз-а въз основа на разнообразните ролеви модели в обществото, да използва абстрактни понятия при описване на себе си, да разграничава реалните от желаните възможности. „За първи път юношата е способен да конструира теория за Аз-а, която включва интеграцията за различни образи за себе си“ (Андреева, 1991, с. 229), да свързва взаимно различни перспективи за един и същ обект, включително и разглеждането на Аз-а като обект. Едно от следствията от увеличаване на когнитивните способности през юношеството е, че младежите могат да погледнат на себе си от позицията на другия. Тази повишена съзнателност в някои случаи може да доведе до феномен, изразяващ се в това, че юношата преувеличено възприема собствената си личност като обект на всеобщо внимание от страна на околните (Moran & Eckenrode, 1991).

Множество изследователи спират вниманието си на разликите в емоционалното, когнитивното и поведенческото функциониране на личността в зависимост от равнището на нейната самооценка. Особено изразени са тези индивидуални различия при преживян неуспех и получаване на негативна обратна връзка в процеса на общуването и дейността.

Особености на високата и ниската самооценка и значението им за психологичното функциониране на личността

Според Дж. Браун и К. Дютън (Brown, & Dutton, 1995, p.712) „има относително съгласие относно важните атрибути на самооценката“. По данни на П. и Дж. Уелсма (Yelsma, & Yelsma, 1998) хората с висока самооценка притежават следните характеристики:

- 1) предпочитат по предизвикателни активности;
- 2) по-уверени са, че усилията им ще доведат до успех;
- 3) по-малко податливи са на емоционални промени в настроението;
- 4) по-рядко изпадат в депресия;
- 5) по-чувствителни са към положителната обратна връзка от партньорите в общуването;
- 6) по-рядко се поддават на негативен афект;
- 7) по-рядко преживяват емоционален дискомфорт, когато са обект на социална оценка.